

## Konvenciológia

I. *A filozófia utópiája.* Osztódással szaporodni az alacsonyabbrendű élőlények privilégiuma. A magasabbrendűek egyesülés útján szaporodnak. A természettudomány régi bölcsessége mintha kezdene visszahatni a tudomány természetére. A XIX. század alga-tudományossága magasabbrendű, szintetikus képződésű lényeknek adja át helyét. Az értekezés rovására mintha ismét talajt lelne a tanulmány műfaja, a gondolkodás eleganciája egyenlő fontosságot nyer az eredmények exaktségával. Lassan, de biztosan pókhálósodó szaktudósok és félműveltségük hiányzó felével kérkedő szépírók is kezdik immár megismerni az essay-írás gyönyörűségét. A kész tudás mellett nyilvánosan ellenőrizhetővé válik a készülő tudás, műhelyek titkai megtáruhnak, a tanulás példasága növeli a követők táborát. Tudósnak lenni egyre felelősségteljesebb lesz, emberi feladatnak is, és a leszűrt adatok személytelenségét új, első-személyű tudományos stílus váltalja

A tudományos elkülönülés százada egyben a természettudományok százada is volt. Ez okból bizonyos fokú respektus követte a fizika vagy kémia tudósának szakmája barlangjába beljebb-beljebb hatoló útját. A szaktudomány kicsinyességét a mult század szemében az a diszciplína példázta, amelyhez a természettudományos szemlélet a legkevésbé talált kapcsolatot és amelyre a fejlődéstudomány biblíája is csak komplikált allegorikus exegézisek formájában volt rámagyarázható: a filológia. A tudós bohózatbeli kabinetfiguráját a bolhagyűjtő mellett, és nem is joggal a nyelvész vagy irodalomtudós képviselte. És csakugyan: ha a természettudományok mágusai barlangokba vonultak vissza, ez érthető és indokolt volt, de nem rejt-e groteszk belső ellentmondást az, ha valaki az emberi szellem fényét keresi a szakbarlang sötétjében?

A pozitívizmus korában elkülönültek az egyes szakok törzsei. Ma a tudomány lombba borult és lombjai a magasban összelelkeznek. A relativitás tana a geometriát a fizikával, az atómelmélet a fizikát a kémiával ölti egybe; az orvostudomány új individuálbiológus irányai kémiát, biológiát, matematikát fűznek az emberi lélek megismerését célzó tudományokba. A pszichoanalízis a folklorsztetroszkópján keresztül figyeli a modern egyénben az ősember szívének palpitációját: a jámbor filológiai diszciplína csaknem praktikus-tudománnyá sarlatánodik és nem lehetetlen, hogy előbb-utóbb a nyelvtudomány is therapiikus funkciókhoz jut. Ugy hiszem, semmi sem menti meg már a filológiát az ablaknyitástól és a filológust a világ kéjeinek fokozottabb és kötelező megismerésétől. Középiszkolai





nyelvtanáraink fixumát egyre nagyobb szabószámlák terhelik meg, klasszikus-filológusaink sűrűbben veszik igénybe a borbélyt és irodalmi társaságok estebédjei alkalmával szaftosabb husokat jeleznek a menükártyák. Olvastunk sikerült irodalmi szatírárt magyar-tanártól és előbb-utóbb megérjük, hogy tudományos életünkbe beköszönt az egészség és termékeny dilettantizmus aranykora.

Dilettantizmus: az a szó, melyet egyre sűrűbben és egyre több kérdéssel hallunk emlegetni. A dilettantizmus ebben az összefüggésben nem fél-tudományosságot jelent, hanem sokoldalú érdeklődést, melyet a legszakmaibb fegyelem se kapott le tíz körméről. A dilettáns szó élvezőt jelent, kóstolgot, ezúttal nem pákosztos, hanem a gourmand értelmében. Dilettáns: aki többre becsüli az adatok objektív igazságánál a gondolat szubjektív telítettségét. Ha a múlt század filológusa minden rést betöltő szakgondolkodásán belül csak néha engedte meg magának, a természetes józan ész polgári luxusát, a mai filológus irányító principiuma a szellem mozgása, a fantázia. Gondolatai nem mindig törnek határozott és előre kijelölt célok felé, de szerte csaponganak a világűrben, a gyors mozgások könnyű kecsességével és ironiájával. Ismeri az önmagáért való, a sport-tudományt, a lélek tréningjét. A Dunát sem azért ússzuk át, mert a tulsó parton kincsek vannak elrejtve, de mert magunk izmosodunk általa testben.

Elemezvén a dilettáns lelki összetételét, talán nem tagadhatunk le egy kevés hiúságot és kacérságot is. Ez azonban nem több, mint opposzió a tudományosságnak ma még törvényerős és elismert egyéb formái ellen. A gondolkodás szépségében azonban már nem a hiúság gyönyörködik, hanem az emberi javakat, az ember személyétől elvonni tudó új értelmű humanizmus.

Mi hát a dilettáns-filológus feladata? Nagy, mindent betöltő és bevilágító érdeklődés minden iránt, ami az emberi szellem és kifejezés legszélesebben megvont határu birodalmába tartozik. És mi tartozik oda? Mindaz a törekvés, melyet ember valaha is megkísérelt a célból, hogy embertársával szóval, vagy bármely szimbólummal megértesse magát. Mindaz, amit az ember gesztusban, hangban megpróbált, hogy tagolatlan érzelmét, vagy fogalmakra tagolt gondolatát a másikkal közölje. A dilettáns filológus feladata ennek a kapcsolatnak a lehetőségeit megvizsgálni és ezekre az alapokra új, komoly filológusok számára felépíteni az új filológia tudományának épületét.

II. *A konvenció szerepe.* Ha az emberi kapcsolatok lehetőségének föltételeit vizsgáljuk, úgy kell találnunk, hogy a legelső föltétel: a konvenció. Minden egyéb ezután jön. Még az egyének azonos, vagy legalább is körülbelül azonos struktúrája is. Ha A pirosnak látja, amit B zöldnek lát, attól A és B közt még tökéletes megértés jöhet létre, feltéve, hogy A szótárában a piros szó zöldnek hangzik és lelkében, gondolatrendszerében a piros szín körülbelül azt a funk-



ciót tölti be, mint B-nél a zöld. A fogalmak abszolút translációjának ebben a rendszerében nemcsak megértés jöhet létre, de teljesen lehetetlen valaha is megállapítanunk, hogy a relatív megértés egy abszolút félreértést takar. Képzeljük el, hogy nyugalmi állapotban lévő vonat kerül kapcsolatba egy egyenesvonalú egyenletes mozgásban lévő vonattal. Mindkettőben ugyanazok a kinetikai elvek érvényesülnek és ha a mozgó vonat zárt ablakai mögött függőlegesen eső testről beszélünk, az álló vonatban az esés kinetikai leírása alapján ugyan senki sem gyanítaná, hogy az ő szempontjából tulajdonképpen parabolikus mozgásról van szó. Ha ezt a hasonlatot kibővítjük azzal, hogy a vonatok teljesen sík területen közlekednek, amelyen semmi jel nem árulja el, hogy a két vonat közül melyik megy és melyik áll, akkor beláthatjuk, hogy az emberi érintkezés abszolút rendszere nem a lelki azonosság, hanem egy par-excellence az érintkezés számára kialakult konvenciókészlet, jelek és póznák a sivatagban egymással oly idegen módon találkozó vonatok számára. A fenti, B zöldjét pirosnak látó és értő A esete talán társadalmi érintkezésünkben nem is szórványos, hanem a normális jelenség. Mégis, évezredek át viszonylag elég szépen eltársalogtak egymással az emberek és időnkint összeverekedtek ellentmondások fölött, amikor pedig a lelkek abszolút rendszerében talán mindketten ugyanazt mondták.

Mindezek után fölvethető a kérdés: mit kezdünk egy olyan konvenciológiával, amely eleve és szántszándékkal mellőzi az emberek lelki hasonlóságán alapuló megértéssel való behatóbb foglalkozást. Mit kezdünk egy légüres térbe helyezett abszolút érvényű konvenció-anyaggal, mint alaprendszerrel, amelyben szűk határait tölti be az érzelmi és értelmi élet relativitása? Hogyan lehetséges az, hogy a konvenció történelmileg kialakult rendszere determinálja az ember történet-fölötti megnyilvánulásait? Az élet törvénye a megnyilvánulás és ha elfogadjuk, hogy ezek a megnyilvánulások történetileg fejlődnek, úgy nem kételkedhetünk abban sem, hogy maga az élet fejlődött történetileg. Vajjon nem élethebb-élet-e a kukorékoló kakasé, mint a megnyilatkozásra képtelen amöbáé? Ha az élőlények világának fejlődő rendszerét nézzük, lehetetlen megszabadulnunk attól a gondolattól, hogy az életet formális rendszereket alkotó és konzerváló képességek ne definiáljuk. A legvadabb burjánzásnak is megvannak a maga formái és szomszédság-törvényei. Régi ismerősünk, A, bizvást láthatja B zöldnek B pirosát, ha a megfelelő fordított szírvárvánnyal rendelkezik és láthatja gömbnek B kockáját, ha képes a kocka sarkainak és éleinek megfelelő fogalmakat találni a maga szféráján. Az egész rendszer elmozdulása észrevehetetlen, a rendszer legkisebb részének rossz elhelyezkedése súlyos zavarokat okoz. Az élet: formális rendszereket megteremtő funkció; a rendszer: az életnek nem kifejezése, de szimbólikus megvalósulása. Egy az emberi élet alá világító új természettudomány fog választ adni a konvenciológia genetikai problémájára.

A konvenció szerepe: emberi kapcsolatokat közvetíteni. Emberi



sugárzások étere a konvenció, előfeltétele minden mozgásnak és megnyilatkozásnak. Nincs a kis ujjnak olyan apró mozdulata, amely nem valamely elvont mozdulatrendszer asszociációját vonzaná. A rendszer előbb-való a gesztusnál. A kifejezés a kifejezni valónál. A nyelv a beszédnél. A forma a léleknél.

III. A megnyilatkozás. A megnyilatkozás nem az ember törvénye: az életé. A szilárd halmazállapotú testek konokul ragaszkodnak alakjukhoz, az edény nélkül maradt folyadékok elfolynak a föld színén, a fölszabadult gázok minden irányban egyenletesen terjednek: az élet, ez a szubtilis negyedik halmazállapot, önmagát igyekszik megsokszorozni ezerszeres spórákban. A megnyilatkozásnak legtar-  
kább, legváltozatosabb módjait találja meg az élet, hogy a figyelmet magára terelje. Gesztus és hang, százféle lehetősége örvendezteti meg az élőlényt abban a pillanatban, mikor az életmegnyilvánulások pompájára ráébred.

A mozgás életszükségleteket szolgál, de több is annál: megnyilatkozás. Ez a mozgásban való megnyilatkozás: a gesztus. Minthogy a testalkat maga forma (sőt, többnyire körülbelül szimmetrikus forma) és minden mozgás kis testi kirándulás, amely az eredeti formába való visszatérést célozza: a mozgás forma. A gesztikulálás rendszere a megértés legelsődlejes eszköze. Állítás, tagadás, helyeslés, helytelenítés mozdulatai sokkal közelebb állanak a reflexmozgáshoz, sokkal mélyebb biológiai megalapozottsággal bírók, sem-hogy felszínen maradó faji és nemzeti elkülönülések apróságai változtatni tudnának rajta. Az ausztrálnéger kacaja, ha okát nem is értjük, mi előttünk is és félreérthetetlenül: kacaj.

A görög színházi tragikus és komikus álarcokat használt. Ezek az álarcok a sírás és nevetés stilizálásai. Az álarc e komplikált folyamatokban persze csak a gesztust képes megragadni. Ám amit így fog meg, az is elegendő, érthető, sőt stilizálható. A sírás és nevetés, mint gesztus is érthetőek, de nem teljesek. A gesztus a torokban és tüdőben is folytatódik. Ennek a befelé-gesztikulálásnak eredménye az emberré forduló állat első hangbeli megnyilatkozása.

Minden élőlénynek megvan a maga reakciója az őt érintő akciók ellenében, a maga felelete a külső behatásokra. Tikkasztó hő-ségben a virág elszárad, az ember lelkiállapota, affektív tónusa megromlik; a virág gesztusa az elsárgulás, az ember gesztusa a panaszos hang. A sírásra az embert biológiai körülményei tanították meg, a szomorúságra a sírás. A nevetést is konstrukciós ingerek váltották ki és az öröm, vidámság kifejezése akkor lett, mikor az ember már képes volt a közös okból fakadó nevetést és örömet egymással kapcsolatba hozni. Ezen a fokon a jókedv a nevetést, a nevetés a jókedvet ugrasztotta elő, és a falkába verődött ember testét nagy kollek-tív röhögési ingerek hideglelése rázta ki.

Ám a hatalmas test, mit kezdetben csak közös ujjongások ne-héz-nyavalyája volt képes kitörni, satnyul és finomodott. A test szőrzetével együtt elhullott a lélek sörtéje és vékonyabb bőr reagált



a kisebb ingerekre is. Az ingerküszöb egyre alacsonyabbra szállott. A halál iszonyatát még a horda-ember élte át és a hulla fölött sűrű-levegőjű éjszakában még kórusban hangzott az a vonítás, melyből sirató, gyászének, halott-búcsúztató vers, temetési beszéd és a hátramaradottak sírása volt kiszakadandó. De a szerelem csiklandósságai már talán elkülönült párokat bizsergettek kacajra és a tüskébe lépő ember egyedül jajdult fel. Lassan, de biztosan megindult az a fejlődés, melynek kezdetén a missing-link, végén a XX. század humanista-filológusa áll. Ám hosszú az út a görnyedthátú félmajomtól Apolló ragyogó ifjú hívéig, és az út elején rémek kísértenek. Hosszú, artikulálatlan kiáltások ezek a rémek, formátlan szószörnyetegek, melyek fületlen-farkatlan testükön egy életmegnyilatkozás minden gazdagságát hordozzák. A nyelv a tagoltsággal kezdődik: ez a megnyilatkozás még nem nyelv. Hiszen nemcsak a beszéd lesz ebből, de az ének is. Különös világ különös faunája ez az indulathangsereglet. A mai elegáns és kimért mondatok, szók borzadva ismernék fel bennük őseiket. Gyikok állhatnak így szemben az ichtyosaurussal. Ám rejtett vidékek megőriznek némely maradványt az ősi világból. Így vezet el bennünket néha a mai beszéd is olyan tájakra, melyeknek párás levegőjében az emfázis páfrányerdőket növeszt és az indulatok tengerszem-mélyeiből ki-kibukkannak az interjekciók özönvíz-előtti szörnyetegei.

IV. A közlés. És lassan, lassan kialakulóban van gazdag konvenciók jó-akusztikájú épülete: a nyelv. De vajjon hogyan lesz a jelrendszer funkcióvá, a hangkomplexum értelmes beszéddé? A megnyilatkozás csapongó hangjai hogyan komolyodnak a közlés puritán és észszerű eszközévé? Hogy válik a hang szóvá, a vágy értelemmé? A nyelvészetnek első sajátos kérdése ez, amellyel kiválik az antropológia, pszichológia és szimbólumtan köréből.

A szopós gyermek táplálkozásmódja először ajakizmait edzi meg annyira, hogy hangképzésre alkalmasak legyenek. A gyermek első hangjai labiálisok: *b* és *m*. A *b* hang természeténél fogva elhangzó, rövid időre korlátozott létü; az *m* hang ellenben nyújtható, formálható, élvezetes. Az artikulálás gyönyörűségét a csecsemő először az *m* hangon élvezi ki és a gyermeke föléhajló anyja is ebben a hangban fedezi fel boldog büszkeséggel a kis emberi csoda korán megnyilatkozó képességeinek első zálogát. A még minden értelmi háttérrel nélküli, a megnyilatkozás friss gyönyörében fürdő hangot először az anyja érti félre: megszólításnak hiszi, kitüntetésnek, amellyel gyermeke a személye körül kifejtett szolgálatokat jutalmazza. — Már megismer! — dobog fel az anyai szív; és az anyai kéz, anyai száj, minden módot felhasznál, hogy gyermekével a vélt üzenet felvételét tudassa. A fáradozásnak idők múltán eredménye is lesz. A gyermek rájön, hogy a *m* hang artikulálása és az ő testi jólétét oly odaadással előmozdító lénynek kellemes felbukkanása közt valamiféle kapcsolatnak kell fennállnia. Ezért aztán, ha valaminek hiányát érzi, az eddig jól bevált sírás helyett, kényelmesebb-



nek érzi a nagyhatású hang alkalmazását. — *M-m* —, és a hang lassan konvenció lesz, hallgatólagos megállapodás anya és gyermek között. A „mama” szó, az anya szeretetteljes félreértésén keresztül válik a gyermek szótárának kezdő-szavává.

Ha nem is hiszünk a biogenetikában és a gyermek nem is példázza előttünk az emberiség fejlődését, ez a példa akkor is sokat magyaráz. Ami nem alkalmas bizonyítéknak, még mindig elegendő lehet illusztrációnak. Kézenfekvő a hipotézis, hogy az ősnyelv komplex-lelkiállapotokat kifejező, hangformában gyönyörködő, csavartnyakú szó-plesiosaurusai irradiáció útján jutnak külön jelentésükhöz. Az összképzetek logikai tagolása olyan szellemi munka, amelyről fel kell tennünk, hogy csak rendkívül hosszú fejlődés és gazdag, sokrétű szellemi tevékenykedés után érik meg.

A nyelv első formája alakatlan, nyúlós, lágy massa volt, amely még forrott a megnyilatkozás melegétől: nyelvi őanyag, őskonvenció. A közlés fokának beérésével a massa kettévált. A tulajdonképeni közlés irányában kifejlődött a tulajdonképeni nyelv: a mondat, a szó a próza. Ám emellett megmaradt a megnyilatkozás is új, tisztultabb a közlés attitűdjét is igénybe vevő formákban: a dal, az ének, a vers.

A próza titka: a szó titka. Hogy az összképzet, összmondanivaló nyelvi gesztust talált magának, a nyelvtudomány és konvenciológia számára nem probléma: ez biológia. Az alapkérdés: a rész kiszakadása a mondatból és az értelem besugárzódása a részekbe. Vajjon a tárgyak konkrétumának talált-e először nevet az ősember objektíváló képzelete, avagy saját szubjektív életét, tevékenységét fedezte fel előbb az emberrel egykorú önzés? *Grammatici certant!* De nem ragadhatta-e meg a nyelv a tárgyakat keletkezésük, az emberhez való viszonyulásuk dinamikájában? Nem eléggé eposz-e egy nyelv ahhoz, hogy Homeros leírását Achilles pajzsáról analógiának láthassuk? Nem volt-e fölemelni való kő az ősember számára a „hó-rukk!”-féle megnyilatkozások interjekció-nomenverbumával kifejezhető?

A mondat ebben az időben már a megértést célozza. De vajjon hogy jöhet létre megértés ki nem alakult nyelvrendszer mellett? Csak úgy, mint ma is, amikor két egymás nyelvét csak alig értő ember beszélget. A hang mellett kisegítőként szerepel a gesztusok ősi és immár konvencionált nyelve. Ám, amíg a nyelv maga nem kialakult, addig maga is gesztikulálhat. Az ember nagynehezen meg-  
lelte azt a nyelvi formát, mellyel társával közölhette, hogy lapos köre van szüksége. Ha most kerek köre lesz szüksége, nyilván az előbbi mondat felhasználásával igyekszik megkönnyíteni a megértés nehéz munkáját. De hogy érzékeltesse a két szükséglet különbségét? A rendelkezésre álló lapos és kerek gesztusok mellett nyilván a mondat artikulációja is meg fog változni. Először talán csak azért, hogy a másikat a különbségre figyelmessé tegye, a megértő nyomték emfázisa azonban csakhamar a lapos és kerek tárgyak különb-

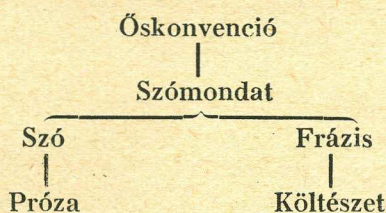


ségét-megéreztetés funkcióját veszi fel. Új konvenció keletkezik: a kerek kő konvenciója. A kis különbségek kifejezése: a mondat-reflexió.

Megtörténhetik azonban, hogy igényteljesebb ősiünknek már nem kerek kőre, de kerek fára van szüksége, ugyanolyan alakú és nagyságú fára, mint amilyen kőre az imént szüksége volt. A kerek-ség fogalmáról persze nem sokat tud, de az azonosságot észreveszi. Hiszen a primitív képzelet számára a kerek kő és az azonos alakú és nagyságú kerek fa minden esetre van annyira összekapcsolható, mint két különböző alaku darabja ugyanannak az anyagnak. Mi sem természetesebb, mint hogy az előbbi kő ismertető jelének, a kerek-kőiségnek már meglévő szimbólumát kell megkeresni és alkalmazni új összefüggésében. A flektált mondat elemeire szakad az elemek új mondatokban rendeződnek. És azon mérékben, ahogy az ősembert szükségletei új és új képzetekkel, majd e képzetek új és új elrendeződésével hozzák kényszerű ismeretségbe, formálódik a mondat és kiszakad bolygója, a mondatflexió önálló értelemmel átsugárzott része: a szó.

A szó a nyelv legmozgékonyabb eleme. Minthogy a mondat a lélek szimultán tudattartalmát fejezi ki: a szó a beszédnek nem formája, csak formai segédeszköze. A nyelv formatana nem a szókkal, de a mondatokkal foglalkozik, és hacsak nem tavaszi kéjutazást tevő előkelő idegenek számára készült metoula-zsebkönyvecskét értünk nyelvtanon, akkor az ú. n. alaktannal a mondat egészében foglalkozik. A mondat nyelvi konkrétum. A szó absztrakció. Léte a szótárak hasábjaihoz kötött, hol békésen meglakik családjával és közeli névrokonaiival egy lapon. Funkciója heurisztikus, miléte: a nyelv legkisebb konvenciója.

A nyelv fejlődésének sémája a következő:



V A második megnyilatkozás. A közlést a megnyilatkozástól nemcsak a kollektív szándék különbözteti meg, de a hang belső hőfoka is. Az élet áthevült természet és minden élőlény torkán ez a forró teljesség röpi a világba az első hangokat. De az élet kulturálódása a mai irodalmi közvélemény ellenére sem jelenti az élet sorvadását is, és a közlés logikus szárazsága mellett a kiszakadó szó fokán túl megmarad az emfázis, a második megnyilatkozás hangja: a dal, az ének, a vers.

Az öskonvenciókból kialakult szómondat még sokkal bújában



telítve volt érzelmi elemekkel, semhogy a közlés eszközének lehetne nevezni. A logikumot, a fogalmat, először és végérvényesen a szó ragadta üstökön és ugyancsak a szó volt az, amely először ejtette el az addig kötelező emfázist. A beszéd megszünt gyönyörűség lenni. A szájmozgások kékjét ökonomia szabályozta, a szótagok számát, gondosan figyelő fülek olvasgatták és a hangok felelőtlen játékát elcsitította a mondanivaló felelőssége. Ám az ősi szómondat, ha logikus tartalmát a szó irányába fejlesztette ki, ágakat bocsátott emfatikus tartalmának kifejezésére is, valamely más irányba. A szó irányát az analízis, a tagolás jellemzi, a másik irányt a szintézis. Az emfázis nem adta módját annak, hogy a mondat részeire tagolódjék. Ősi szócsoporthok: képletek, frázisok és motívumok maradtak együtt abban a korban is, mikor ezeket a frázisokat a szavakkal rendelkező képzelet már etimológizálni is tudta. A vers ősi frázisait nem szavakból állították össze: a mondat egésze őrződött meg bennük és szavakra homlásuk késői, analitikus képzelet eredménye. A motívum nem fia a szónak, de testvére: az ősmondat ikergyermekai mindketten. De megőrzött a vers az ősmondatból mást is: forma és tartalom, kifejezés és kifejeznivaló belső, forró, metafizikus ölelkezését, a ritmikus beszéd állati melegét, a gondolatpárhuzam formává vált megnyilatkozásait, sőt a történetileg csak később kifejlődött rim is a szavak titkos, belső vegyrokonságán alapul. Az emfatikus lendület dinamikája az anyag halmozásában lelte kedvét. A motívumok halmozódásának eredménye: a dal. (Verses és zenei konvenciók összessége.)

A dal természetes folyamatát számunkra az a dalkultura példázhatja, amely végül nem bujt ki a bőrből, hogy kívülről vizsgálja magát, az egyetlen ösztönös művészi alkotásmód: a népdal. A népdal a konvencióköltészet legtipikusabb megnyilvánulása, melynek analógiája csak a rossz műköltészetben található. Legkézenfekvőbb hasonlat a német mesterdalnokok alkotásmódja. A derék költő-mesteremberek szabálykönyvei szinte parodizálják a népdal virtuálisan élő poétikáját. Céhük: a népdal testén kinőtt vadhús, melynek halott szövetében az élő szövet konstrukciója vizsgálható. Valósággal azt lehetne mondani, hogy a népi alkotásmód legközelebbi analógiáját nem a java, de az alja műköltészetben, műzenében kell keresnünk. Hisz mindkettőben ott a közös adottság: „egy zsarnoki, költőt befoglaló, költőt pótló poétika“. De a hangsúly a mondat más-más részére esik: a rossz műköltészetnek költője az, aki nem győzi lélekkel a poétikát.

Népdallal foglalkozni divat manapság. Ősi miszticizmusok, darutollas-süvegű felbuzdulások és valami félhomályos kulturfascizmus szívesen ássa ki a népi kultúra tomahawkját. Mindehhez járul a sznobizmus is. Porosabb íróasztalok mellől újabban gyakran halljuk emlegetni az élet és íróasztal ellentétét, és akiknek nincs más mondanivalójuk, szívesen ismételtetik elméletüket a nyugati kultúra dekadenciájáról, a mondanivalók kifogyásáról. Az ősi bar-



bár kulturák kapósak lettek, szlávok, oláhok iránt — a nyelvtudás kötelezettségén innen — élénk a kereslet, és a népdal nagy reneszanszát éli. Persze csak a keleteurópai és exotikus. Nyugateurópa nem divatos.

Éppen ez okból nem árt a népdal fogalmának egy alaposabb és mélyebbrenyúló vizsgálata is. A nyulkáló kezek forगतagában úgy is egyre piszkolódik a kiállított (sajnos, igen kicsiny) anyag és a bőszen hagyománymentések közepette talán jó lesz arra is ügyelnünk, nehogy a népdallal íróasztaluk mellett foglalkozó szakférfiak szótárát a „zersingen“ szó mellett a „zerschützen“ fogalma gazdagítsa a közeljövőben.

A népdal, mint mondtuk, maga is nyelv. Vizsgálatát azonban még komplikálja az etimológiai tudat, a logikai nyelv szavainak besugárzása. Mindez azonban nem teszi fölöslegessé, hogy saját autonóm nyelvtörvényeivel is foglalkozzunk. Olyan nyelv a népdal, melynek morfológiáját, szemantikáját még megismerni is alig kíséreltük meg, de beszélni rajta is csak egyes kiválasztotak tudnak: Bartók, Kodály, Illyés Gyula, Erdélyi József.

Ha a népdalt az egyidejűség szempontjából vizsgáljuk, két népdalkritériumot kell figyelembe vennünk, egy objektívet és egy szubjektívet. Az objektív alap a dal elterjedtsége, a szubjektív a dalnak, mint valamely ösztönös érzés kifejezőjének, általánosan elfogadott volta. (Csaknem ugyanaz a két tényező, amely a szavakat köznyelveikévé fogadja.) A dal elterjedtsége oka és egyszersmind okozata egy stíluskonvenció kötelékeihez való tartozásnak. A népdalnak megvan a maga nyelve, és amely dal ide kerül, annak alkalmazkodnia kell a befogadó nyelv hangtanához. Ám az asszimilálódáshoz már bizonyos fokú elterjedtség szükséges, viszont pusztán az asszimiláció adja meg a lehetőséget a további elterjedésre. Ezért nem minden dal ér el a népdalig, csak az, amely már keletkezésében megkapja a lendítőerőt az első szétáramláshoz, az asszimiláció lehetőségéhez: a népies műdal. Ezt a lendületet a népdalból kölcsönvett sablónok szolgáltatják. A nyelvújítók sem csinálnak új szavakat, de a régieket alakítják, csonkítják, vagy dagasztják új összefüggések számára alkalmasakká.

A nyelv morfológiájával fonetika, dinamika, agógika foglalkozik, szemantikájával szótan, szintaxis és mondattan. A dal formáit egyrészt összhangzattan (immanens harmóniák tana) és zenei formában van hivatva összegezni, másrészt a verstan. Zenei téren az utóbbi időben eredményes munka folyt, melynek legérettebb gyümölcse Bartók Béla könyve: „A magyar népdal.“ A népdal verstanát ritmikus babonák fenntartása érdekében meglepően elhanyagolták. Még kevesebb történt azonban más téren, amelyet talán a népdal szemantikájának nevezhetünk: a népdal zenei és szövegstereotípiái felkutatásának terén. A receptet, melynek alapján a népdal készül, alig ismerjük. Itt kell előtérbe jutnia a materialisztikus és formalisztikus szempontoknak az újabb folklorisztika által



már pedzett megkülönböztetésének. A materialisztikus vizsgálódás (analitikus konvenciótan) hivatott a még teljes épségben megtalálható motívumok katalógusának összeállítására, (a népmesekutatás csaknem kizárólag ezzel foglalkozott) és a motívum-fejlődés genetikus vizsgálatára. A formalisztikus érdeklődés a belső népdalnak, a népdal noumenonjának titkait feszegeti. Népdal, mint kifejezés és népdal, mint kultúra. Ez foglalkozik a kifejezés szimboliztikájával, a szöveg virágnyelvével, a zene hangszimbólumaival. Ez hivatott a székely keserves és a hat tagú deklamáció, a katonadalok és a plagális lezárású mixolid hangnem belső titkos összefüggéseit, a dal nyelvezetét genetikus, pszichológikus, esztétikus, fenomenológikus úton felkutatni. A népdal igazi belső értelmét amilyen mértékben ez egyáltalán lehetséges, vizsgálat tárgyává tenni. (Szintétikus konvenciótan.)

A népdal materialisztikus és formalisztikus tényezőinek megkülönböztetése egyébiránt más téren is elkerülhetetlennek látszik. Népdal anyaga és népdal kultúrája közt a nyelv és beszéd különbség áll fenn. És ez sok mindent magyaráz. Magyarázza a pozitívizmus pogánylelkű népdal-tagadóinak álláspontját: akik kizárólag a népdal anyagát tekintik, azok, különösen, ha még németek is, könnyen eshetnek ebbe a tévedésbe. Aki Franz Abt és Silcher dalain nőtt fel, annak részéről nem csodálható, ha a népdalt deformált műdalnak nézi. De fényt vet az anyag — kultúra kettősségének felismerésére a hagyománymentő törekvések alapvető tévedésére is, melyek a nyelvet szótárral és grammatikával akarják megmenteni. A néphagyomány természeténél fogva szóbeli és minden lerögzítése alapjellegét hamisítja meg. Könyvvel és kótával megbénított, fonográfhengerre nyomorított népdal legfeljebb tudományos adatnak teszi meg, de a dal eleven kultúrájával sem fel nem ér, sem annak megmentésére nem szolgál. A népdal anyaga fenntartható, a lényege nem. A falu vasúttal, iskolával, rádióval, és levanteorganizációval kulturálódik, és sem bármiféle szellemi tulipánmozgalom, sem a legszebb árvalányhaj és cifraszür nem fogja a népdalt mai formájában fenntartani. Népi kultúrát emlegetni, annyi mint szellemi kasztrendszer támogatni. Nem az a törekvés időszerű, hogy a kultúra népivé, de hogy a népiség kultúrává váljon. Hajdan a parasztság felszabadultjai vagy elhajították hagyományaikat, vagy egy belső eltávolodottság biztos tudtában hivatkoztak velük, a mai szabadok nyílt és egyenes utat törnek a népi-től az európai felé. A népművészet betegágya mellé már nem orvosnak, de papnak kell sietnie, hogy az injekciókkal már csak ideig-óráig életben tartható haldoklónak biztos és ragyogó feltámadását készítse elő egy osztály- és kasztfölötti művészet túlvilágának ragyogásában.

Keszi Imre